

A čo na to architektúra?

Architektúra alebo revolúcia!, povedal v roku 1922⁽¹⁾ Le Corbusier a jednoznačne tým charakterizoval dôležité poslanie architektúry v riešení *chorôb*⁽²⁾ vtedajšej spoločnosti. Stagnáciu a napätie, ktoré okrem sociálnych, ekonomických a hodnotových zmien pramenili z nedostatku kvalitného bývania mala potlačiť nová výstavba používajúca zásahy tak radikálne, ako naliehavá bola situácia, ktorú mala urgentne zlepšiť. Corbusier však výrokom definoval aj dôveru, ktorá bola do architektúry a jej tvorcov vkladaná a nesmiernu silu zhmotnených architektonických ideí, ktoré, v prípade potreby, dokázali zabrániť i vzbure, umravňovať. Treba si však uvedomiť, že rozhodnutia o týchto ideách, tak ako je tomu doteraz, neboli v rukách architektov; impulzom boli zábery silného štátneho zriadenia ako nositeľa vízií.

Kým v západnom svete videli vizionári v architektúre potenciál zlepšenia podmienok života spoločnosti, východnejšie sa premýšľalo, ako architektúra môže naplniť ideály marxizmu. Ako sa miesto formálneho architektonického problému sústrediť na riešenie konfliktu triednych vzťahov. Do sociálnej sféry sa ale prostredníctvom architektúry zasahovalo na východe aj západe. Spoločným rysom skupín ovládajúcich stavitelstvo na oboch stranách Európy nebola architektúra pasívne reflektujúca meniace sa spoločenské podmienky. Naopak, jedným z inštrumentov zmeny mala byť práve stavebná činnosť a sama architektúra sa mala stať revolučnou. Napriek spomínanej Corbusierovej disjunkcii sa nedá povedať, že by architektúra bola alternatívou k revolúcii. Architektúra mala postupovať v jej intenciách, no skôr ako v politike alebo priamo v uliciach sa revolúcia diala na rysovacích doskách.

Architektúra, *chlieb a hry*, mali na začiatku dvadsiateho storočia upokojiť obyvateľstvo, ktoré, ako sa predpokladalo, spokojne prijalo nepopierateľné zlepšenie podmienok bývania. Navonok veľkorysé vizionárske projekty, boli rovnako významným spôsobom štátnej kontroly a disciplíny, odrazom ideológie, ktorú naznačovali v urbanistickom, architektonickom, ale i pôdorysnom merítke. Určovali spoločenské vzťahy, riešili otázky rovnosti, segregovali funkcie a spájali komunity. Architektúra, slúžiaca ako nástroj biopolitiky, uplatňovala pri riešení bytovej i hospodárskej otázky zjednocujúce koncepcie, ktoré, okrem iného, výrazne posilňovali i autoritu vlád. Veľkolepé plány sociálnych štátov minulého storočia môžu byť niekým považované za nechutné maskovanie ideológie za obraz architektúry; za povrchné riešenie skutočných problémov obyčajných ľudí cez podprahovú kontrolu života. Na druhej strane, mohli by byť podobné diela zrealizované keby, rovnako ako v mnohých príkladoch z histórie, nebola prítomná silná vládnuca skupina alebo jednotlivec s jasnou predstavou? Mohli by stať katedrály či sídliská, keby masy neprekričala cirkev alebo štát⁽³⁾?

Tak ako každej inej aktivite, aj architektúre pridáva na sile ideológia, v najneutrálnejšom význame slova. Môže byť dokonca považovaná za jej podmienku. Myšlienka tvorí pozadie predstáv a ovplyvňujú každú činnosť. Kým v minulosti sa zdalo, že spoločnosť, alebo aspoň tí, ktorí ju riadili, víziu podporenú ideológiou mali, dnes nemožno jednoducho pomenovať spoločný cieľ založený na silnej myšlienke, postupne pretavenej do architektúry, ako tomu bolo v minulosti. Miesto štátnych projektov s konkrétnym, hoci často neúprosným, programom, v súčasnosti vládne pluralita názorov, multiplicita prístupov. Spoločnosť sa fragmentuje, kolektívne a demokraticky dezorientuje. Jedným z dôvodov, aspoň v európskom kontexte, je zmena záujmu z verejného na súkromný, zapríčinená liberálnymi reformami v druhej polovici dvadsiateho storočia. Jednoducho povedané, ten, kto určuje smer vývinu a charakter architektúry na viac ako volebné obdobie už nie je štát, ale trh.

Súbežne s nástupom thatcherizmu môžeme pozorovať postupné klesanie záujmu o radikálne koncepty, o všeobecné premýšľanie o meste ako priestore, ktorý vyžaduje revolučné riešenia. V skratke, vízie v populistickej Európe miznú, alebo sa presunuli do krajín so silnými panovníkmi, ktorí svoje novodobé ideálne mesta zakladajú napriek najmenej ideálnym podmienkam. Zdá sa, že urbanistické a architektonické utópie, nové začiatky, ktoré boli na oboch stranách železnej opony neskôr prehodnocované, zdiskreditovali pojem *nové začiatky* ako taký. Dôvera v architektov a ich prestíž bola poškodená takisto; veď posledný architekt na obálke magazínu Time bol nadišlo Philip Johnson⁽⁴⁾. Svoj podiel na zahmlenom pohľade do budúcnosti mal aj prevládajúci názor postmoderny: všetko už bolo vymyslené, navráťme sa ku konceptom klasického mesta. Aplikujme stredovek do nášho sveta moderných neviditeľných technológií s očakávaním, že bude fungovať. Vlna peších miest s dobrými susedskými vzťahmi inšpirovaných talianskymi centrami tak v súčasnosti rezonuje vďaka globalizácii už po celom svete. V súvislosti so znovuobjavovaním histórie sa architektúra vrátila k sústreďeniu sa na formu, objekt; princíp dopytom riadenej výstavby podporil architektúru vnímanú ako komoditu. Architektúra sa má páčiť trhu, má ohurovať; tá neobvyklá, vizionárska, paradoxne, tento efekt nemá.

Súčasnú okolnosť v architektúre sa dajú vysvetliť aj inak. Ak uvažujeme o architektonickej produkcii ako Peter Eisenman⁽⁵⁾, môžeme povedať, že spoločenskou povinnosťou, výsadou architektov bolo v minulosti vytváranie *projektu*, teda štruktúry, pomocou ktorej architekt vyjadruje svoj kritický postoj. Sám definuje požiadavky na svet, ktorý vytvára a aktívne doňho cez *projekt* prispieva. Dnes sa však dôraz, počnúc školami architektúry, kladie na opak *projektu*, na *prax*. Tá je v Eisenmanovom ponímaní viac formálnou, jednoduchšou činnosťou, službou, v ktorej, naopak, samotnú architektúru definuje klient, médiá a trh, ktorý zo svojej podstaty nemá záujem o revolučné riešenia. Po Albertim, Piranesim a Perraultovi vidí Eisenman posledný architektonický *projekt* v Corbusierovom Domine. To značí, že napriek pluralite, demokracii, hojnosti, relatívnej mieru, prepojenosti, technológiám a dostupnosti informácií, sa za posledné necelé storočie vízie stali úzkoprofilovým tovarom. Alebo možno práve kvôli tomu.

Zmenu k formalizmu, repetícii a pohodlnosti v prístupe k tvorbe architektúry a urbanizmu opisuje prostredníctvom fotografií aj Rem Koolhaas⁽⁶⁾. Vzrušujúce povojnové obdobie, podľa neho, charakterizuje obrázok vojaka s nádejou pozorujúceho na nočné mesto, ktoré je miestom dobrodružstva, zážitkov, do ktorého sa zvedavý protagonistu snaží po hlave skočiť. O pár rokov neskôr je vyjadrením prístupu k plánovaniu miest opatrný muž v bezpečnej Krierovej predmestskej štvrti⁽⁷⁾, ktorý, nesúc kufrik so spodným prádlom, neočakáva nič, najmä žiadnu prekvapivú udalosť. Neriskuje, baží po komforte. Uprednostňovanie pohodlia je ostatne jednou z príčin stagnácie nových, radikálnych architektonických konceptov. Trhová ekonomika sa totiž zo všetkých síl snaží ostať stabilná, vyhýba sa výzvam a snaží sa o čo najhladšie fungovanie. Heslá, ktoré riadia súčasný dopyt po architektúre - komfort, udržateľnosť, bezpečnosť - sú všetkým, len nie požiadavkami na revolučné zmeny. Mesto sa zmenilo na hladko fungujúce miesto obchodu a podnikania. Na žiarivé infografiky, oblé rohy, kamerové systémy a stromy v kvetináčoch. Ako v tomto prostredí môže vzniknúť odvážny koncept?

(obr.1)

(obr.2)

Pritom impulzov na podnietenie nových ideí nie je nedostatok. Ak sledujeme príklady z histórie, nové paradigmy v spoločenskej situácii, objavy a technologický pokrok boli tradične motorom k prehodnocovaniu architektonického navrhovania. Od osvietenstva po priemyselnú revolúciu, architektúra musela reagovať na všeobecné zmeny a ich relatívna rýchlosť indukovala aj radikálne premýšľanie spojené s futuristickými víziami. Ideálne mestá, mestá ako stroje, mestá nekonečné, žiariace. Inovácie v konceptoch boli vždy založené na nových poznatkoch, ktoré utopisti okamžite (a s dávkou fantázie) aplikovali na urbánnu štruktúru. Aj tie, s ktorými svojho času prišli modernisti, boli spojené s pokrokom kybernetiky, kalkulácií, tabuliek; s novými pojmami ako stupeň oslnenia, existenzminimum, ergonómia. Postupujúc podľa tejto logiky, terajšia vláda dátového fetišu a rýchle tempo prenikania techniky do bežného života vytvára predpoklad radikálnych myšlienok. Napriek tomu staviame a žijeme tradične; pri pozeraní do budúcnosti sledujeme spätné zrkadlo. Zodpovedá ešte stále architektonická forma súčasnej situácii? Kto má vyžadovať nové koncepty? Čo bude ďalšou myšlienkou, autoritou, ktorá presvedčí spoločnosť k jednotnému smerovaniu? A je to v dobe fragmentovanej spoločnosti vôbec možné?

Architektúra, na rozdiel od iných umení, je produkovaná na základe podnetu, dopytu, objednávky. Spoločenskej, ideologickej. Silná inštitúcia, ktorá vyžadovala Corbusierovu revolúciu, Eisenmanov projekt či Koolhaasovo mesto plné výziev, chýba. Tá existujúca buď podporuje status quo, alebo bezhlavo a parciálne opakuje odskúšané princípy bez väčšej koncepcie. Postupuje opatrne, akupunktúrou. Môžeme teda polemizovať, či sú za úbyt看 vízií zodpovední len architekti. Ako vidíme, práve tí, cítiac absenciu presvedčenia a odhodlania v spoločnosti, sami inicializujú mikro projekty, zásahy, vylepšenia. Bohužiaľ, prispôsobujúc sa princípu trhu sa snažia na seba upozorniť, predať sa a zvýšiť si kredit. Sme tu a toto na svojom dvore dokážeme, hovoria spolu s architektmi aj občania. Ale nekazte nám to veľkými projektmi, dodávajú. Existuje teda vôbec spoločenský dopyt po architektúre, naozaj radikálnej a všeobjímajúcej? Sebe-zadania, akokoľvek sú posúvajúce v rámci architektonickej komunity potľapkávajúcej sa po ramene, bez potrebnej podpory a odvahy klienta ostávajú len naivným patchworkom jednotlivcov, ktorý navyše postráda skutočne revolučný prvok. Je teda ešte stále možné mať spoločné vízie? Skutočne veľkolepé plány zahrňajúce do svojho programu celú spoločnosť?

Na prahu informačnej revolúcie čakám, kedy architektúra začne držať tempo so súčasnosťou. Kedy začne skutočne zodpovedať spoločenskej a technologickej zmene a, čo je možno dôležitejšie, kedy bude spoločnosť skutočne vyžadovať novú architektúru. Kedy začne tvorba akceptovať kritiku, prehodnotí svoje zásady. Architektúra zatiaľ taktne, možno populisticky a možno ustráchané, mlčí. Stále ale verím, že má čo povedať.

(1) Le Corbusier: Towards a New Architecture , Frederick Etchells (trans.), London: Butterworth Architecture, 1989, str. 269. (' Architect ure ou Révolution ' bol pôvodný názov jeho diela Vers Une Architecture)

(2) v mnohých prípadoch šlo doslova o riešenie hygienických a zdravotných podmienok bývania

(3) Georges Bataille: 'Architecture', v Neil Leach (ed.), Rethinking Architecture , str. 21.

(4) Philip Johnson sa na obálke ocitol v roku 1979. Až v roku 2005 sa v magazíne Time objavil Daniel Libeskind.

(5) Peter Eisenman: Project & Practice, prednáška 5.3.2012, sci-arc

<http://sma.sciarc.edu/video/peter-eisenman-projects-practice/>

(6) Rem Koolhaas: prednáška 20.6.2013, Cannes <http://oma.eu/lectures/workspace-challenge-vs-comfort>

(7) Film The Truman Show sa natáčal v urbánnej komunite Seaside na Floride https://en.wikipedia.org/wiki/Seaside,_Florida

obrázky:

obr.1 <http://alafoto.com/listing/displayimage.php?pid=5589> (26.10.2015)

obr.2 <https://www.pinterest.com/aperry3476/the-truman-show/> (26.10.2015)